

Építészeti környezetünk védelme Győr-Sopron megyében

„A műemlékvédelem nem kevesebb, mint történeti szemléletű városfejlesztés.”

Több, mint száz éve, 1872-ben indult el hazánkban építészeti emlékeink, építészettörténeti ritkaságaink hivatalos, szervezett védelme. Az elmúlt száz évben sok minden történt a műemlékvédelem területén, a legtöbb az elmúlt harminc évben. Győr-Sopron megye nem szégyenkezhet ezen a téren: a megye műemlékvédelmének legjobb eredményeivel több napon át ismerkedtek az V. Országos Honismereti Akadémia résztvevői. A műemlékvédelem területén elért eredményekért nem egy elismerést kaptak már a megye városai és falvai, első helyen említve Sopron 1975-ös nemzetközi díját vagy a korábban kiérdemelt Hild Emlékérmét.

Az elismerések azonban már közel sem valami olyanfajta műemlékvédő munkának szóltak, amilyen a múlt század második felében vagy akár még néhány évtizede folyt. A műemlékvédelem módszerei változnak: erről tanúskodnak elért eredményeink és erről árulkodnak hibáink, bizonytalanságaink, kétségeink és félreértéseink. Ezekről a változásokról ma még kevés szó esik, a fejlődés lényegét szakembereink egy része, településeink gazdái és lakói nem érzik pontosan. Győr-Sopron megye műemlékvédelmének eredményei mellett ezekről a változásokról is beszélni kell, figyelmünket néhány olyan kérdésre irányítva, amelyek megválaszolása nélkül kevésbé értjük itt-ott elkövetett hibáinkat is.

1872-ben műemléki lajstrom összeállításával indult el szervezett, hivatalos műemlékvédelmünk. Friedrich István jegyzékében 853 védelemre javasolt épület szerepelt, ma az akkorinál sokkal kisebb ország területén 8004 emléket védünk. A 853 védelemre javasolt emlék közül akkor alig két tucat esett a mai Győr-Sopron megye területére; Sopronban például 1872-ben 6, ma ugyanott 119 emléket védünk. A *Hazai műemlékek és régi épületmaradványok* névsorát azután újabbak és újabbak követték: a fenntartandó épületek között templomok, várak és kolostorok szerepeltek, polgárház alig, népi műemlék pedig egy sem. 1905-ben *Gerecse Péter* szerkesztett műemlékjegyzéket — ebben például már 19 soproni emlék szerepelt —, a kevésbé ismert 1916-os jegyzéktervezetben pedig 6 győri és 9 soproni.

Közös jellegzetessége volt ezeknek a műemléki lajstromoknak, hogy mindig csak egy-egy épületet, emléket védtek, egyúttal ritkán, azok is jobbra romgyűtésekre voltak. A műemlékvédelem fogalma alatt akkor csupán egy-egy különösen becses épület védelmét és helyreállítását értették. A helyreállítás alapelve az volt, hogy minden épületet „eredeti” stílusban kell visszaállítani, megszabadítva mindattól, amit a későbbi századok hozzáépítettek. Ilyen módon állította helyre *Stornó Ferenc* a soproni Szent Mihály templomot (1860) és a pannonhalmi apátság templomát (1861). Ma már ezek a módszerek túlhaladtak, bár hatásuk néha még kísért.

Hatalmas fejlődésről árulkodik az a vizsgálat, amelyet 1953-ban az akkori Múzeumok és Műemlékek Országos Központja kezdeményezett. Ez alkalommal jelentős számú épület leírását végezték el: Sopron esetében például 395 épületet vettek számba. Ugy tűnik, ekkortájt figyeltek fel arra, hogy egyes épületeknek — kisebb építészettörténeti értékük vagy csekélyebb ritkaságértékük mellett is — fontos szerepük van a városképben és hogy ezekre a házakra valamilyen módon szintén vigyázni kell. Még 1953-ban elkészült a hivatalos műemlékjegyzék is, amely azonban szám szerint kevesebb emléket tartalmazott, mint az összeállítását előkészítő városképi vizsgálatok anyaga.

A helyreállítás lényegében az 1953-ban kiadott lajstrom alapján indult meg, egyre magasabb építészeti színvonalon, növekvő gondossággal és tapasztalattal. A munka sok szép sikert hozott — elsősorban Győrben és Sopronban. Ekkortól vált igazán élvezhetővé a *Magyar Ispita* Győrben, ekkor szabadították ki Sopronban a *Káptalanterem* karcos oszlopait és szép boltzatait, ekkor kapta mai formáját a *Lábasház* és fedezték fel a *Fabricsius ház* pincéjének gyönyörű, boltozatos, gótikus terét.

A műemlékekre fordított áldozatos munka azonban bizonyos csaldást is okozott: a helyreállított házak szinte eltűntek a helyreállítatlanok szürke tömegében, a helyreállítással járó nagy rekonstrukciós állapotot pedig nem követte a történelmi városok igazi megújrodása. A helyreállított házak — a megfelelő falszigetelések és jó

Sopron történelmi belvárosának képe (MTI)

homlokzatképző anyagok híján — gyors romlásnak indultak, a lakók pedig méltán elégedetlenkedtek, hiszen az ő lakáskörülményeiken ezek a munkák alig javítottak. Ennél is aggasztóbb volt a helyreállítások szellemének furcsa változása. Sokan félreértették a jegyzékek összeállításának szándékát; úgy vélték, egyedül a jegyzékben szereplő épületek érdemelnek gondoskodást. A lajstromban nem szereplő épületeket sorsukra hagyták azzal, hogy ezek átalakíthatóak, sőt különösebb megfontolás nélkül le is bonthatók. Talán ezzel magyarázható, hogy műemléki belvárosaink képe az ötvenes években alig javult — sőt a városkép építészeti színvonala hakenként tovább romlott. Ebben az időben gyakran találkozunk olyan elképzelésekkel is, amelyek az újonnan felfedezett építészeti és régészeti leletek minden áron való bemutatására törekedtek: ez gyakran további zavarokat okozott a városkép alakulásában.

Az első műemlék-helyreállítások azt is bebizonyították, hogy egy-egy emlék megőrzése nem túl hatásos, ezért nem csak a műemléket, hanem környezetét is meg kell ővni a pusztulástól. Nagyecinken, Fertődön, Sopronbámfalván és Pannonhalmán már egész műemlék; együttest jelölték ki védelemre, ezek helyreállítása hamarosan mutató eredményeket hozott. Talán éppen az együttesek védelmének sikerén felbuzdulva határozták el 1965-ben, hogy egy-egy városrészt egészében is védelem alá helyezznek. Az elhatározás azon a felismerésen alapult, hogy egy-egy település épületeivel és településszerkezetével együtt végeredményben egyetlen, összefüggő műemlék, amelynek jellegzetességeit egészében is védeni kell. Győr-Sopron megyében először Győr és Sopron belvárosát jelölték ki védelemre, később Mosonmagyaróvár kiemelt műemléki területének körülhatárolására is sor került. A műemléki jelentőségének nyilvánított területen már minden épületet egyforma szigorral védenek törvényeink: az utcaképek meglévő harmóniáját így semmi nem csorbíthatja; az épületek átalakítását és az esetleges új beépítések módját gondosan megfontolják. A műemléki jelentőségű területeken az elmúlt század emlékeit és a századforduló építészeti alkotásait is a régebbi emlékekkel azonos gondossággal óvjuk. Tudnunk kell, hogy újkori építészeti emlékeink védelme műemlékvédelmünk leginkább vitatott kérdése, a bizonytalanság, amely itt tapasztalható, sok helyrehozhatatlan kárt okozott már településeink arculatában.

Az elmúlt évtizedben fokozatosan minden kiemelkedő jelentőségű történelmi településünk köré határt vontak és ezeket a határokat telekről-telekre, utcáról-utcára pontosan rögzítették. Ugy tűnik azonban, hogy a határok megállapítása különösebb városépítészeti megfontolások nélkül történt és ez később sok zavart okozott. A várostervezők félreértették és túlértékelték a védelmi vonalak szerepét és a hatósági védelmet úgy értelmezték, hogy a műemléki jelentőségű terület határán túl semmi-féle kötelezettség nem köti a tervezést.

Sopronban például a régi várarkot határoló házsor külső oldalán vonták meg a műemléki jelentőségű terület határát. Ez a város szerkezetének természetes, történetileg kialakult választóvonal, ami ezen belül található, az évszázadok óta meglévő, önmagában is életképes városzerkezeti egység. A körülhatárolt terület itt elégségesnek látszott arra, hogy a városközpont kiemelt szerepét ellássa, s ezt a feladatát egyre inkább be is tölti (lásd a mellékelt képet). A hivatalos védelem itt valóban a történeti város magját védi, amelynek egyik legvonzóbb előnye a természetes zártsága.

Ilyen szempontból különösen elgondolkasztó gyorsan fejlődő, szép városunk Győr régi belvárosának sorsa. A műemléki jelentőségű terület határát itt *Pietro Ferrabosco* XVI. századi térképe alapján, a hajdan várfallal körülvevő terület köré húzták. Általában és sajnos nem pontosan. Győr nem őrizte meg középkori városszerkezetét, hiszen a reneszánsz korban a régi város szövetébe korszerű, új, hétbástyás várfalat építettek. Ami ezen belül esett, azt annak idején derékszögű rendszerben átépítették, ami kívül esett, azt pusztulni hagyták. A derékszögű utcarendszer alkotta város-szerkezet azonban kevésbé zárt, mint a középkori, íves-utcás, nőtt városoké. A régi várfalat aztán a múlt században el is bontották, a város azonban a meglévő derékszögű utcarendszerben fejlődött tovább. A régi belváros határát ma sűrű telekosztású, keskeny utcák, az Újvilág utca, az Arany János utca, a Schweidel utca és a Kisfaludy utca által határolt keskeny épülettömbök őrzik. A műemléki területet sajnos éppen ezekkel a házsorokkal kurtították meg a műemléki jelentőségű városmag kijelölésekor. És mivel a kijelölt határon kívül „semmi nem kötelez”, ezek közül a tömbök közül többet lebontottak, mások bontását tervezik; az így nyert területeken pedig nagyvonalú építkezésbe fogtak (lásd az első borítón lévő képet.) A bontások már ma is éreztetik hatásukat; láthatóan éppen a legkritikusabb pontján szegényfűlik a városképet és teszik azt terjengőssé. A belváros határán emelt hatalmas épületekkel pedig

szinte körülfalazzák a történelmi városmagot. Közös gondunk most az, hogyan teremthetünk mégis harmonikus kapcsolatot a régi és az új beépítés között; egyetlen biztató példa itt a Gorkij utca tervezett beépítése. Kérdéses az is, mennyire lesz életképes és hatásos a megmaradt régi városrész, amelynek rekonstrukciójára különben mintaszerű tervek készültek. Sajnos ennek elképzelései igen lassan valósulnak meg.

A tényleges műemléki városmag meghatározása tehát felelősségteljes, és elsősorban városrendezési feladat, amelynek megoldása során tisztázódik a belváros új rendeltetése és kapcsolata a határoló területekkel. Mindez első sorban az építészeti emlékek megőrzése szempontjából nagyon fontos. A korszerű műemlékvédelem ma már nem szorítkozhat egy-egy becses emlék védelmére: a műemlékvédelem az urbanisztika egyik sarkalatos kérdése, nem kevesebb, mint *történelmi szemléletű városfejlesztés*. Miért nagyon fontos ez a felismerés?

Mindenek előtt gondoljunk arra, hogy nyolcvannál több városunk van és ezek belvárosának alig egyhatoda védett. Vajon ki védi itt az értékes külvárosokat, ki védi a hivatalosan „védtelen” városok arculatát és ki védi a községek, kis falvak képét? Mindez csak helyi intézkedéssel valósítható meg. A megoldás adotti: minden jelentős településünkre készülnek városrendezési tervek. Ezek a tervek — ha az előírásoknak megfelelően készítik őket — tartalmazzák a város képeinek és szerkezetének gondos vizsgálatát, a különböző épületek értékelését, rögzítik, hogy ebből mi az, ami megőrzésre érdemes, hol legyen az a határ, ameddig a város jellegében nem változhat, milyen rendeltetést tud ellátni a régi városmag és milyet nem. Meggyőződésünk, hogy ha településeink rendezési terveit megfelelő szemlélettel készítik, a tervek előírásait jóvá is hagyják és betartják, akkor ezek az előírások egyben a település „műemléki törvényei” is lehetnek. A helyi vezetés segítségükkel óvhatja mindazt, amelynek megvédése a település szempontjából elengedhetetlen.

Nagyon fontosnak tartjuk, hogy a települések rendezési terveit éppen a műemlékvédelem szempontjából vizsgálják meg a Hazafias Népfront várospolitikai és honismereti bizottságai: Sopronban ez a Városszépítő Egylet ülésein meg is történik és Győrben is hasonló módon szeretnénk megszervezni a városrendezési tervek bírálatát. Alapelvünk, hogy mindent védeni kell, ami városképi és építészeti jellegzetesség és igazi értéket képvisel. Ezt a városmérési épületvédelmet nevezzük *építészeti környezetvédelemnek*. És ebbe természetesen beletartozik, hogy amit védünk — épületet vagy városrészt —, annak bizottságok értelmes használatát, komfortját — egyszóval életképességét.

Miben is segítheti a honismeret építészeti környezetünk védelmét? Elsősorban értékváltó munkájával. Központi tudományos intézeteink nem végezhetik el minden egyes régi emlék történelmi kutatását. A településtervezőknek, a tanácsi vezetőknek és a hatóságoknak azonban pontos értékelésre van szükségük olyan épületekről is, amelyek nem országos jelentőségűek, de a település szempontjából fontosak. Győrben elhatároztuk, hogy mozgalmat indítunk a városkép szempontjából becses épületek és együttesek *háztörténelmi kutatására* és jellegzetességüknek feldolgozására. Elsősorban az iskolai honismereti szakkörök közreműködésére számítunk, s reméljük, hogy lelkes híveket szerzünk ennek a munkának és ezzel építészeti emlékeink védelmének. Mindent meg kell tennünk építészeti környezetünk védelméért, és azért, hogy ebből minél többet hasznossá teheszünk a magunk számára. Mindez nem kizárólag központi, hatósági feladat, sokkal inkább egy-egy település közösségének személyes ügye; de ezt kívánja alapvető emberi érdekünk is.

